

DOI: 10.7596/taksad.v2i3.244

Anadolu'da Harp Yılları, Hilal-i Ahmer Mecmuası ve Dönemin Toplumsal Sorunları

Hasan Korkut*

Öz

1863'de kurulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda önemli vazifeler ifa etti. 1911-1921 arası dönem Hilal-i Ahmer Cemiyeti açısından çok önem arz etmektedir. Trablusgarp Savaşı ile başlayıp Birinci Dünya Savaşı ile sonuçlanan dönemde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı askeri kurumlarıyla işbirliği içinde önemli vazifeler görmüştür. Gerek cepheadekilere ve gerek cephe gerisinde kalanlara, özellikle yaşlı, kadın ve çocuklara yaptığı yardımlar ile dönemin kanayan yaralarına merhem oldu. Esirlerle ve muhacirlerle ilgili meseleler ile çok yakından ilgilendi. Ayrıca Cemiyet toplumsal felaketler, yaygın hastalıklar ve hıfzıssıhha alanında halka önemli yardımlarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Balkan savaşları, Yardımlaşma, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti.

* Yard. Doç. Dr., Uluslararası Saraybosna Üniversitesi.

War Years in Anatolia, Red Crescent Society and Social Problems of that Period

Abstract

The Ottoman Red Crescent Society was established in 1863 and it carried out important functions during the Balkan and First World Wars. The period of 1911-1923 was a crucially important era for the Ottoman Red Crescent. In a period of continuing wars starting with the War of Tripoli and lasting until the end of the First World War, the Ottoman Red Crescent worked in close collaboration with the Ottoman military establishment. In addition to opening hospitals to the wounded, it also handled the complicated case of the prisoners of war. Besides these fundamental tasks, the Ottoman Red Crescent had also performed a variety of activities such as significant assistances by establishing accommodation to the refugees, women and old people. The Ottoman Red Crescent also supported population against the social disasters, common diseases and health issues.

Key Words: The First World War, Balkan Wars, Charity, The Red Crescent Society, The Ottoman State.

Giriş

1863'de kurulup 1877'de faaliyete geçen Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda önemli vazifeler ifa etti. Gerek cephedekilere ve gerek cephe gerisinde kalanlara, özellikle yaşlı, kadın ve çocuklara yaptığı yardımlar ile dönemin kanayan yaralarına merhem oldu. Esirlerle ve muhacirlerle ilgili meseleler ile çok yakından ilgilendi. Bu ilgi hem uluslararası resmi görüşmeler yoluyla hem de bizzat esirler, muhacirler ve bunların yükünü çekme durumunda olan yoksul ve yorgun Anadolu insanının her türlü sıkıntıları giderme çabasıyla oldu. Bunlar arasında en önemlileri toplumsal felaketler, yaygın hastalıklar ve hıfzıssıhha alanındaki çalışmalarıdır.[†]

[†] Nadir Özbek, "The Politics of Poor Relief in the Late Ottoman Empire, 1876–1914", *New Perspectives on Turkey*, No.21, 1999, pp.1–33; Hasan Korkut, "Harp Yılları ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası", *Balkan Savaşlarının Yüzüncü Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edabiyatı Sempozyumu Bildiri Metinleri*, 14-15 Aralık 2012, Saraybosna, s. 35-45.

Daha önce de ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti'nin en önemli yardım kuruluşlarından bir Hilal-i Ahmer Cemiyeti idi. Ancak bu kuruluşun tek başına olmadığını da ifade etmek gerekmektedir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti kadar yaygın teşkilatlanmamış olsa da onunla birlikte faaliyet gösteren Mudafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyeti'nden haberdar olmak önemlidir.[‡] Müdafaa-i Milliye Cemiyeti bütün hizipçi düşünce ve faaliyetlerin üstünde, herkesi kuşatan duruşuyla önemli bir rol oynamıştır. 31 Ocak 1913 yılında resmen kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Hilal-i Ahmer ve Donanma Cemiyeti'yle beraber, 13 Ağustos 1914 tarihli Şurayı Devlet kararıyla “menafi-i umumiyye hâdim” dernek olarak tescil edilmiştir.[§]

Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti sınırları dışında kalan ülkelerde de örgütlenmesi cemiyetin hızla büyümesine ve faaliyet alanını genişleterek Osmanlı Devleti'nin en büyük sivil toplum teşkilatı olmasına büyük katkı sağlamıştır. Dönemin şartlarına göre başarılı bir yönetim ile oluşturduğu bu birliktelik, cemiyete hem ülke içinde hem de Osmanlı sınırları dışında kalan Müslümanlar arasında saygın bir konum kazandırmıştır.^{**}

1911-1923 döneminde yaşanan zorlu savaş yıllarının getirdiği ekonomik sıkıntılar birçok yaygın hastalıklara sebep olmuştur. Bilhassa Anadolu'da ciddi boyutlara ulaşan bulaşıcı hastalıklar toplumsal huzursuzluklara ve nüfus kaybına sebep olmuştur. Sözü ettiğimiz zorluklarla mücadele etmek için Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti duyarlılıkla hareket edip önemli çalışmalar yapmıştır. İçtimai hıfzıssıhha adı altında Anadolu'da korkunç boyutlara ulaşan salgın hastalıklara karşı mücadele etmiştir. Bu meselelere yönelik toplantılar, kongreler, konferanslar düzenlemiştir.

Harp dönemleri milletlerin ekonomik ve sosyal yapısını kötü yönde etkilediğinden, insanlar ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmıştır. Buradan hareketle Cemiyet'in sağlık alanındaki mücadelesi toplumsal gelişmeler açısından ciddiyetle ele alınmalıdır. Doğal olarak bu hizmetler Cemiyet'in yayın organı konumundaki Mecmua'da geniş bir şekilde yer almıştır. Cemiyetin toplumsal sağlık alanındaki diğer bir çalışması ise tesis ettiği hastaneler, dispanserler ve sıhhiye heyetleridir. Mecmuanın içeriğinde bu kurumların faaliyetleri ile ilgili bölümler bulmak

---

[‡] Donanma Cemiyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

[§] Konuya ilişkin çalışmalardan biri için bk. Nâzım Hikmet Polat (1991), *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

^{**} Cemiyetin ülke dışındaki teşkilatlanması ve faaliyetleri hakkındaki çalışmalardan biri için bk. Genç Osman Geçer, Bosna Hersek'ten Hilal-i Ahmere Maddi Yardımlar; Misbah Mecmuası Örneği, (1912-1914), *TÜBAR*, XXXI, Bahar 2012, s. 99-110.

mümkündür. Dört bir yanında cepheler oluşmuş, toptan bir mücadeleye girişmiş olan bir ülke için tüm bu kurumların faaliyetleri söz konusu dönemde çok önemliydi.

Savaş yıllarında toplumsal sağlık elbette mühim bir mesele arz etmekteydi. Uzun süren savaş yılları sona erince, her millet ve memleketin karşısına başka bir savaş alanı çıkar. Bu, salgın hastalıklar ve bunun sonucu olarak gündeme gelen nüfus meselesidir. Mecmuadan alına aşağıdaki alıntı durumu açıkça ortaya koymaktadır;

"Asr-ı hazırda hükümet ve milletlerin siyaset-i hazırlarında hıfzıssıhhanın mühim bir mevki olduğu gibi müstakbel siyasetlerine de icra-i tesir etmekten hali kalmamaktadır, Filhakika içtimai hıfzıssıhhası yüksek olan bir memlekette nüfus siyaseti ve binnetice servet ve iktisat siyaseti de yükseliyor." ... " içtimai hıfzıssıhhası müteakabilen hükümet ve milletin hıfzıssıhhasından mükildir. Hükümet bir taraftan bunun istilzam ettiği teşkilat ve imarati tatbik edegelirken efrad-ı millet de şahıslarına isabet eden bilcümle nukadı ihmal etmemiş olacaktadırlar. Millet her ferdi nesl-i atının himaye ve vekayesi nokta-i nazarından bu ciheti mühim bir vazife telakki etmeli ve hatta borç bilmelidir."^{††}

Yükselen ölüm oranları hem nüfusu hem de iktisat hayatını önemli ölçüde etkiler. Harpler büyük boyutlarda erkek nüfusun azalmasına sebep olur. Geride kalan dul ve yetim insanlar da kıtlık ve ölümcül hastalıklarla mücadele etmek durumunda kalır. Erkek nüfus oranının düşmesi ve bahsettiğimiz kötü şartlar yüzünden ölen çocuklar nüfusun azalmasında önemli rol oynar. Bu sebepler kültürel gelişimi de etkiler. İnsanlar hayatla mücadeleyi, yaşama sevincini yitirir. Kara düzen bir hayat anlayışına boyun eğilir. Öyle ki, Anadolu'da bir çocuğun çiçek veya sıtma hastalığına yakalanması veya doğar doğmaz ölmesi normal şeylermiş gibi algılanmaya başlar. Anadolu'da birkaç çocuğu ölmemiş bir anne bulmak zordur o dönemde.

İçtimai Hıfzıssıhha (Halk Sağlığı)

Harplerin bitiminden sonra savaştan ve savaşmayan her ülkenin içtimai hıfzıssıhhaya fevkalade kıymet ve önem verdiği görülmektedir.^{‡‡} Her milletin Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi

^{††} "İçtimai hıfzıssıhha" başlıklı makaleden, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 24.

^{‡‡} Bu konuyla ilgili diğer bir çalışmalar için bkz.; Sarı, Nil and Özyayın, Zuhâl, "I. Dünya Savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları," *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, (20-21 Eylül 1990, İstanbul), Ankara, 1999, s. 161-171; Zekeriyâ Türkmen, "Hilal-i ahmer ve Balkan Savaşları", *Belleten - Türk Tarih Kurumu*, 2004, vol. 68, no. 252, s. 483-518.

yardım kuruluşlarının içtimai hıfzıssıhha ile ilgili mecmualarda uzman kişilerin yazdığı makalelerin okuyucular için faydalı olduğu görülmüştür. Hilal-i Ahmer Mecmuası'nda "İçtimai hıfzıssıhha" başlığı altında bir bölüm ayrılmış ve makaleler neşredilmiştir, Bu makalelerden hareket ederek dönemin sıhhiye şartlarına dair bilgiler edinmek mümkündür.

"Memleketimizde içtimai hıfzıssıhhanın tamamen tesisi için uzun seneler geçmesi ve oldukça mühim paralar sarf etmek lazım gelir. Bunun için millet evvela hayatın kadr-ü kıymetini bilecek ve onu muhafaza etmek çarelerini arayıp tatbik edecektir. Bu cihetle ilm-i fennin tevsi' ve teşmili ve tedrisatta bilhassa hıfzıssıhha'ya pek mühim bir mevki verilmesi lazımdır. "

⁸ Toplumsal sağlığın korunmasına dair mecmuada yayınlanan bu alıntı dönemin sağlık problemleri teşhis edilmiş ve tedavi yolları gösterilmiştir. Bu hususta belediyelere önemli vazifeler düştüğü vurgulanır ve o dönemde büyük şehirlerimizde bu konuda yeterli hassasiyetin oluşmadığından bahsedilir.

Toplumsal tehlikelerden olan "vefâyât-i etfâl" (çocuk ölümleri) dönemin idarecilerini düşündüren önemli bir meseledir. Hakikaten, Anadolu'da rastgele herhangi bir anneye sorulsa, dünyaya getirdiği çocukların birçoğunun muhtelif zamanlarda öldüğü anlaşılır.⁹

Söz konusu dönemde Anadolu'daki Hilal-i Ahmer dispanserlerine yapılan kayıtlarda çoğu annelerin çocuklarının dörtte üçünü kaybettiği görülür. Ölenlerin pek çoğu daha emzirme döneminde olan bebeklerdir. Hayatta kalanların bir kısmı da sakat ve hastadır. Neticede o dönemde Anadolu'nun bazı bölgelerinde sağlıklı ve mutlu bir nesil bulmak hayli güçtür. Sözünlü ettiğimiz dönemin Anadolu'suna baktığımızda "sıhhi ve içtimai açıdan başlıca üç derd-i içtimai ile muzdarip" olduğu görülmektedir. Birincisi, sıtmadır. Verem ve frengi özellikle harplerden sonra önemli bir problem haline gelir, Ayrıca adeta yerleşmiş bir tarzda çiçek, uyuz, kellik ve bağırsak kurtları illetleri mevcuttur;

"Anadolu'da sıtma ve frengi yüzünden bazı köy ve kasabaların enkaz haline gelmelerini müşahedâtına istinaden elli sene zarfında milletimizden 5 milyona karib nüfusun helak olduğunu ve şimdiden bu hususta ciddi tedabir ittihaz edilmez ise mevcut nüfustan nisfının da behemehal tehlikeye maruz kalacağı ciddi bir lisan ile beyan edilmektedir. Mütemadi harplerden ve binnetice imparatorluk enkazından baki kalan 8-10 milyon zayıf, yorgun ve elemli neslimiz için bu hesaplar ne derece acı ve ne mertebe hassastır."

⁸ "İçtimai hıfzıssıhha", *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 24

⁹ Aynı makale, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 24

Vefâyât-ı etfâl (çocuk ölümleri)

Başlığı oluşturan bu iki kelime bir milletin istikbali ve istiklali hususunda çok önemlidir. 12 sene savaş görmüş ve nüfusunun çok önemli bir kısmı yok olmuş memleketimiz için bu meselenin önemi bir kat daha artar. O dönemin ‘‘nüfus-servet’’ siyaseti açısından yeni neslin çoğalması, bu günkünden çok daha önemli idi. Cihan harbi yıllarında memleketimizde çocukların ölümü, kızıl, kızamık, kuşpalazı, boğmaca öksürüğü gibi hastalıklar ve daha da önemlisi veremden kaynaklanıyordu. Aynı dönemlerde Almanya'da senede 350 bin çocuğun 1 yaşını tamamlamadan vefat ettiği nazar-ı dikkate alınırsa memleketimizde bu yekûnun nereye ulaşacağı kestirilebilir. Hadiseyi örneklendirecek olursak: Hilal-i Ahmer polikliniklerinin çocuk ölümü kayıtları endişe vericidir. Söz konusu tarihlerde İstanbul'daki durum böyle ise Anadolu'da durumun daha vahim olduğu açıktır.

Yaygın hastalıklar ve nüfus meselesi

Çiçek; Anadolu'nun nice seneler mücadele edip önüne geçemediği yaygın bir hastalık da çiçektir. *"En ücra kasaba ve köylere yapılan tesadüfî bir seyahatte bile mevcudiyeti nazar-i dikkate çarpan bu afetin zaman ve imkân bulunduğu takdirde adeta tehdit edici bir salgın halini aldığı görülmektedir. Filhakika bilhassa şarki ve şimali Anadolu'da hemen daima münferit vakalar halinde bulunan hastalık muharebe esnasında muhaceret cereyanları arasında yapılan mücadelelere rağmen hükümran olmuş ve birçok kurbanlar vermiştir."*¹⁰

Frengi: Zührevi hastalıkların en vahimi olarak görülen bu hastalık özellikle dünya savaşından sonra memleketin her tarafında ve her sınıfında görülür hale gelmiştir. Harplerin sonunda meydana gelen toplumsal sefalet neticesi artan fuhuş sonunda meydana gelen bu hastalık bazı bölgelerde salgın halini almıştır. *"Filhakika son senelerde seferberliğin temadisi ile ailelerin iftiraki, muhaceretin Anadolu'nun muhtelif istikametlerinde intişarı asgari ihtiyaç ve iaşenin pek güçlülükle itmınai neticesi alem-i fuhşu tevsi' ederek içtimai bir dert olan frengiyi ehemmiyetle nazarı tetkika alınacak bir şekle sokmuştur."* (İçtimai Hıfzıssıhha; Frengi, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 27)) Evet, mecmuadan alınan bu kısa pasaj hastalığın yayılma sebebini öz bir şekilde ifade ediyor.

¹⁰ İçtimai Hıfzıssıhha; Çiçek, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 28

Hastalığın kaynağı batı olmasına rağmen doğuda kök salması enteresan bir gelişmedir. Bizde "frengi" diye yâd edilmesi bu marazın bize tamamen garptan geçtiğine delalet etmektedir ki bu da Avrupalılar ile münasebetin arttığı tarihe tevafuk etmektedir. Frengi illetinin nesle olan tesiri pek açıktır. Nüfusun azalması hususunda frengi önemli etkilere sahiptir. Anadolu'nun bu yüzden kaybettiği insan sayısının haddi hesabı yoktur. Senede yüz binlerce nüfusun daha doğmadan ölmüş olduğu muhakkaktır. İçtimai afetlerden dolayı memleketimizde çocuk düşürmeyen anne, birkaç yavru gömmeyen baba bulmak zordur.

Frengi belası yüzünden insanlar kucaklaşmayı hatta tokalaşmayı unutturmuşlardır. *"Bu sırada öpmek ve öpülmek yavaş yavaş tarihe karışmak üzere olduğu gibi gelişi-güzel musafahayı bile fennin kabul etmek istemediği yeni neşriyattan anlaşılıyor."*¹¹

Verem: Her yerde yaygın olan içtimai bir afet de veremdir. Birçok istatistiklerde ölümlerin yedide birinin veremden olduğu düşünülürse hastalığın ne derece ehemmiyete alınacağı ve içtimai hıfzıssıhha nokta-i nazarından ne kadar çalışılması gerektiği kolaylıkla anlaşılır. Memleketimizde, harp yıllarında, veremle mücadele iptidai şartlarda olmasına rağmen, "memleket-i mütemeddine"deki gibi olmayışı, güneşli iklim ve halkın çiftçi olarak hayatını tarlalarda geçirmesine bağlıdır, Anadolu'da gerek kadın gerek erkek günün en uzun saatlerini tarlalarda bol güneş ışıkları altında tamamen saf ve serbest hava ile geçirir.

Memleket-i mütemeddinede kalabalık şehirlerde, bilhassa sanayi olan yerlerde verem işçi arasında oldukça yaygındır. Günün en mühim saatini, zemin altında, kuyularda, maden ocaklarında ve bir fabrikanın keskin kokulu havasında geçiren işçi, hastalığa yakalanmak için gerekli şartlar arasında bulunuyor demektir. Diğer içtimai hastalıklar gibi verem de nüfus ve neslimizi kemiren bir afet olmuştur. Harp yıllarında iktisaden zayıf düşmüş olan memleketimizde nüfusun azalması ve toplumsal huzursuzlukların yaygınlaşması çözülmesi zor sıkıntılar ortaya çıkarmıştır.

*"Nüfus siyasetini ehemmiyet veren ve neslin gittikçe kuvvetli olmasına çalışan milletlerin son senelerde alil ve zaif ve küçük yapılı, ruhi teşevvuşata musab olanlara zürriyet gelmemek üzere hadımlık ameliyesini bile icradan çekinmemeleri şayanı dikkattir. Hakikaten neslin çürük, cılız, ruhu bozuk aksamundan hükümet ve medeniyet istifade edemez."*¹² Bunların dışında, bit salgını, kel ve uyuz hastalıkları Anadolu halkını toplumsal huzursuzluklara iter. Özellikle kellik

¹¹ İçtimai Hıfzıssıhha; Firengi, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 27

¹² İçtimai Hıfzıssıhha; Verem, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 26

illetine yakalanan şahıslar toplum içine çıkamazlar ve bu durum hastalığa yakalanan insanların toplumdaki kopmasına sebep olur. Cihan harbi döneminde müthiş yaygın olan uyuz ve bit hem askeriye hem de sivil halkı iktisadi ve içtimai buhranlara sürüklemiştir.

*"Elhasıl bir millet ve hükümetin nüfus siyaseti müsebbit olmaz ve nüfusun çoğalması o memlekette ehemmiyetli derecede tebarüz etmezse geçirdiğimiz şu inkılap devrelerinde mümtaz bir mevki-i siyasi alınabilmesi mümkün değildir. Binaenaleyh gerek rical-i hükümet ve gerekse millet bu hususun da halk umdeleri meyanına idhaline gayret ve milletimizin hiç olmazsa tenakus etmemesine ve nısf-ı asırda da tezayüdü çarelerine el birliği ile himmet etmelidirler."*¹³

Malumdur ki Trablusgarp Harbi ile başlayıp Lozan Antlaşması'na kadar devam eden on iki felaketli sene memleketin nüfusunu azaltmış ve bu süre içinde memlekete çöken fakirlik ve sefalet, ölümlerin adedini arttırmıştır. Bu artış özellikle küçük çocuklarda meydana gelmiştir. Daha önce de bahsi geçtiği gibi çocuklar ve gençler bir toplumun geleceğinin teminatıdır. Bu açıdan çocukların hayatta kalmaları toplumun geleceği ile doğrudan ilgilidir. Felaketli harp seneleri sonucu, iktisadi ve içtimai açıdan perişan olan Anadolu doğal olarak önemli boyutlarda nüfus kaybına uğramıştır. Açlık ve kıtlığın yanında içtimaî hastalıklarda Anadolu'daki ölüm oranlarını olağanüstü denecek şekilde etkilemiştir.

Dr. Besim Ömer Paşa'nın neşrettiği "Nüfus Meselesi" adlı yazı mezkur dönemin nüfus meselesiyle ilgili gelişmeleri görmemize yardımcı olacağını düşünüyoruz;

*"Nüfusun tenakusu bir memleket için büyük bir felakettir. Bu tenakus ya harp gibi 'muvakkat' ve çok defa haricî bir sebebin tesiriyle husule gelen bir 'maraz-ı içtimaî' neticesi olarak müzmin bir 'maraz-ı beledî' hükmündedir" dedikten sonra "ikinci nev'i yani 'daimî' ve 'dahilî' esbab tesiriyle yerleşen hastalıklardadır" der.*¹⁴

Mezkûr dönemin nüfus meselesi ile ilgili başka neler söylenebilir? Mecmuanın otuz birinci sayısında yayınlanan makale dönemin "nüfus siyaseti" ile ilgili önemli ip uçları vermektedir. Makalede, memleketlerin "teksir-i nüfus" meselesinden ziyade "nüfus siyaseti" ile ilgilenmeye başladıklarını açıklar; *"Nitekim kesafet-i nüfusa malik nice hükümet ve kabilelerin halihazırda ne halde oldukları meçhul olmadığı gibi istikballerinin ne olacağı da izaha muhtaç olması gerektir."*

¹³ İçtimaî Hıfzıssıhha; Nüfus Siyaseti, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 39

¹⁴ Nüfus Meselesi, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 33

Anlaşılan odur ki, kesret önemli ama keyfiyet daha önemlidir. Makalede keyfiyet itibariyle daha iyi bir nüfusa sahip olmanın önemi vurgulanır. Açıklanan diğer bir nokta ise neslin yok olması olarak telakki edilen bu düşünceyi tehlikeli bir gelişme olarak görmedir. Önemli olan şey, *"evvela nüfusun çoğalması için en mühim düstur doğurmak değil, yaşatmak esasında mündemiç olduğu hiçbir vakit hatırdan çıkarılmamalıdır. Nitekim memleketimizde vefayat-ı etfal nisbeti tahattur edilir ve birçok ailelerin doğurduğu yavrulardan kaçının hayatta olduğu tefekkür edilirse kemiyet nokta-i nazarından yukarıdaki düsturun ne derece ehemmiyete alınacağı tebarüz eder."*

Ölüm oranlarının çok yüksek olduğu bir memlekette çocuk yapmaktansa, varolan çocukların sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi o zamanın kabul gördüğü fikirlerdendir. Bunu mezkûr makalede ifade edilen önerilerden anlıyoruz. Öğrendiğimiz başka bir nokta, Avrupa'dan memleketimizin büyük şehirlerine yayılan "çocuk yapmama fikri," "içtimai ve terbiyevi önüne geçilecek tedabir" zümresinden kabul edilmesidir. *"Zira çocuk doğurarak emzirmek meselesini buzağı davası yaparak, güya asrîleşmek davasında bulunan bazı mütereddi aileler memleketimizde de türemeye başlamıştır."*¹⁵

"Nüfus davasında mühim bir amil de tehhül meselesidir. Bir memlekette bekarların adedi tezayüd ettikçe nüfusun tenakus ettiği yapılan istatistikler ile anlaşılmıştır." Doğal olarak düzenli ve sıhhatli nüfus artışı sağlamanın yolu evlilik müessesesinden geçer. Üzerinde durduğumuz dönemde sıkıntılar içinde olan gençler evlenmekte güçlük çekmektedirler. Yukarıda da bundan bahsedilmektedir. Hatta gençleri evliliğe teşvik etmek için yetkililerin cazip kanunlar hazırladığı bilinen bir gerçektir.

---

¹⁵ Nüfus Meselesi, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Sayı: 33

Kaynakça

Akgün, Seçil & Murat Uluğtekin. (1995). “Hilâl-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı”, *Askerî Tarih Bülteni*, no:39, pp.115-131.

Korkut, Hasan. (2012). “Harp Yılları ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası”, *Balkan Savaşlarının Yüzüncü Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edabiyatı Sempozyumu Bildiri Metinleri*, 14-15 Saraybosna, s. 35-45.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası (1921-1922)

Özbek, Nadir. (1999). “The Politics of Poor Relief in the Late Ottoman Empire, 1876–1914”, *New Perspectives on Turkey*, No.21, pp.1–33;

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası (1922-1928)

Türkmen, Zekeriya. (2004). “Hilal-i Ahmer ve Balkan Savaşları”, *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu, no. 252, s. 483-518.